

**Наталія Гумницька**

**НАЦІОНАЛЬНЕ СИРІТСТВО: ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ  
НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ РОДИН**

Серед багатьох загальнодержавних проблем, які 20 років тому постали перед Україною, чи не найменш вивченими є міграційні процеси та пов'язані з ними кризові явища. Сьогодні особливо актуалізується проблема трудової міграції як загальноновизнаного та загальноприйнятого економічного механізму поєднання потреби і пропозиції робочої сили в рамках міжнародного ринку праці. Україна належить до найбільших донорів робочої сили, насамперед на європейський (1,5 млн. осіб) і російський (2,5 млн. осіб) ринки праці, одночасно залишаючись реципієнтом і транзитером іммігрантів. Відомо, що зовнішня трудова міграція супроводжується як позитивними, так і негативними характеристиками. Серед позитиву: здійснення прав і свобод, вільне пересування, знайомство з іншими культурами, традиціями, цінностями, представлення своєї самобутності і духовної спадщини, а також економічна складова. Тобто, глобалізаційний, цивілізаційний, ціннісний, економічний інтерес. Серед негативу – проблема роз'єднаних родин, проблема залишених дітей та старих батьків, які потребують щоденної уваги і допомоги. Ця гостра моральна і небезпечна багатоаспектна державна проблема, яка останнім часом отримала назву транснаціональних родин, а у західній соціології означена терміном «національні родини», у Польщі та Румунії – «євросироти», має місце в усіх країнах світу. Але специфіка України полягає в її масштабності: за даними українських експертів, цифра соціально незахищених дітей українських емігрантів складає від 400 до 600 тисяч [1]. В Україні до цього часу не існує загальнонаціональної бази даних про цю категорію дітей. Обнадійливим став факт, що Восьмий «Київський Діалог», який відбувся у Берліні 28-29 лютого цього року, був присвячений темі міграції: «Міграція як європейський виклик на прикладі України». На одній із панелей представник Карітасу в Україні Андрій Васькович підкреслив: «Трудова міграція створює фінансові можливості, але руйнує сім'ї». Побоювання Європи щодо напливу нелегальних мігрантів неспівмірне із втратами Україною перспективи виховання повноцінного молодого покоління у цілісних родинах. Масштаби

такого ганебного явища як соціальні сироти, чи «євросироти», а також «євроутриманці» (підлітки та дорослі, що виростили як свідомі нероби) створюють пряму загрозу національній безпеці України.

Важливо поставити питання про причини появи такого явища і про можливість запобігання його масовості. Цікавою в цьому аспекті є думка, висловлена доктором соціології Віталієм Оніщуком: «Міграція – типова проблема незадоволених потреб, енергія яких перетворюється в енергію переміщення. Протилежними мотивами міграції можуть бути тільки мотиви патріотизму, мотиви на благо рідних місць, прагнення поліпшувати своє життя, скеровуючи свої зусилля саме на це, а не на переміщення» [2]. Це твердження говорить на користь означення дітей мігрантів ще одним терміном – «національні сироти» [3]. Цей термін правомірно вжити і до транснаціональних родин. Саме синдром «незадоволених потреб» стає причиною масової міграції українців в пошуку кращих умов життя. До головних чинників міграційних процесів відносять економічні кризові явища, які мають переважно об'єктивний характер. Не менш важливими є питання гуманітарної політики держави, покликані виховувати патріотів своєї країни, об'єднувати суспільство навколо національних цінностей і традицій, створювати перспективи і мотивації для успішної діяльності, вирощувати молодь з новим типом світосприйняття і мислення. Проте, за більш ніж двадцять років незалежності, ні законодавча, ні виконавча гілка української влади не продемонстрували розуміння цього важливого імперативу розбудови соборної демократичної держави. Підтвердженням важливості чинника патріотизму є успіхи Японії і Китаю, секрет яких полягає у високому ступені самоідентифікації як японців, так і китайців. Наші мігранти полишені уваги держави в усіх аспектах: правовому, освітньому, інформаційному, соціальному, культурному. Усе це призводить до втрати нашими співгромадянами зарубіжжя своєї національної ідентичності, а, значить, до втрати державою важливого трудового й інтелектуального ресурсу. Серед чинників формування національної свідомості важливе місце займає освіта. Українці зарубіжжя, на відміну, до прикладу, від російської, японської, китайської діаспор, полишені практично будь-якої допомоги в організації шкільної освіти рідною мовою: відсутність підручників, методичних посібників і програм, дефіцит книжкової продукції, брак вчительських кадрів, відсутність зв'язку з відповідними освітянськими інституціями в Україні та ін. Українські громади зарубіжжя не

отримують не лише матеріальної підтримки, але відчують брак інформації з важливих проблем життєдіяльності держави. Прикладом може слугувати останній виборчий закон, яким українці зарубіжжя позбавлені права голосування в мажоритарних округах. Таке відмежування держави від чисельної гілки своїх громадян у 99 країнах світу викликає в них синдром національного сирітства, який неминуче веде до втрати національної ідентичності, а значить до втрати багатомільйонного (за різними оцінками 20 мільйонів) творчо активного людського ресурсу. За твердженням знавця української діаспори Станіслава Лазебника, сьогодні Україна займає п'яте місце у світі за чисельністю емігрантів після Мексики, Росії, Китаю і Кореї [4]. Він же наводить слова голови Конгресу українців Угорщини і голови Європейського Конгресу Українців Ярослави Хортяні про те, що вона б хотіла бути угорською діаспорою в Україні, підкреслюючи тим самим байдужість української влади до своїх громадян за кордоном.

Про стан наших українців зарубіжжя більше турбуються міжнародні організації та деякі уряди європейських країн. На прикладі дослідження української імміграції в Італії (основного реципієнта українських мігрантів серед країн Європи) фахівці Міжнародної організації з Міграції (МОМ) здійснили проект з вивчення проблематики транснаціональних родин українських мігрантів, який отримав назву Children Left-Behind (Діти, залишені позаду) [5]. Центальною в проекті МОМ виступає проблематика української школи та її нові функції в контексті соціального феномену «дітей без батьків», а розроблена методика спрямована на запобігання соціальному відчуженню дітей трудових мігрантів. Її основне завдання – розвинути у цієї категорії дітей здатність до рефлексії та саморефлексії, власної ідентичності й власної гідності (ролі). Ця методика цінна тим, що її можна застосовувати не лише до дітей, а й до дорослих українців, тобто до батьків. Вона спрямована на загострення почуття індивідуальної відповідальності особистості (перед дитиною, людиною, батьківщиною). Міністерство освіти та науки України здійснило українське видання «Транснаціональні родини: педагогічний посібник». Широке застосування цієї методики на практиці здатне пробудити індивідуальну й колективну відповідальність за проблему національного сирітства в Україні й посприяти, щоб діти, залишені позаду, не залишалися такими назавжди. Італія належить до країн, що втілює на практиці (з Україною)

ідею Євросоюзу у сфері міграційної політики щодо співрозвитку в економічному і соціальному напрямках на міждержавному та регіональному (місцевому) рівнях. При такому раціональному підході виграють в економічному і соціальному плані як країни донори, так і країни реципієнти.

На порядку денному збереження національної ідентичності є проблеми інтеграції та реінтеграції членів транснаціональних родин. Європейські країни (особливо Італія) активно розробляють освітні програми, пов'язані з інтеграцією школярів з іммігрантських родин у їхні суспільства. Натомість, Україна не створює мотивації і умов для повернення таких родин на батьківщину і входження їх в українське суспільство. Таким чином створюється ланцюгова реакція втрати національної ідентичності батьками, їхніми дітьми і майбутніми нащадками цих дітей, котрі засвоюють модель поведінки мігранта, для якого відчуття національних цінностей і традицій стирається і заміщається на матеріальні та прагматичні потреби. На байдужість держави до своїх потреб вони відповідають байдужістю, безпам'ятством. Почуття патріотизму і відповідальності за країну своїх пращурів у таких національних сиріт практично відсутнє.

Учасники науково-практичної конференції «Соціально-економічні та етнокультурні наслідки міграції для України», організованої в 2011 році Національним інститутом стратегічних досліджень (НІСД), серед основних негативів трудової міграції називають значну втрату активного підприємливого інтелектуального людського капіталу, розмивання традиційних цінностей і втрату української ідентичності. Причиною таких негативів вчені вважають незацікавленість влади проблематикою трудової міграції, відсутність системної державної політики у цій сфері, що призводить до нефахових законодавчих і виконавчих рішень. Учасники конференції наголошували на потребі адміністративної реформи у сфері управління міграціями: зокрема, передати новостворену Державну міграційну службу під юрисдикцію Кабінету Міністрів України і ввести у її компетенцію проблеми, пов'язані з трудовою міграцією. Центральна тема доповідей – скорочення еміграції та використання потенціалу міграції. Суть рекомендацій, прийнятих на конференції, полягає в усвідомленні законодавчою і виконавчою владою важливості ресурсу українського зарубіжжя як органічної частини українського суспільства і задоволенні усіх їхніх життєвих потреб, щоб вони не відчували себе

національними сиротами та не втрачали своєї української ідентичності, а, значить, патріотизму.

**Висновки:**

1. Основною умовою мінімізації негативних та максимізації позитивних результатів міграції є удосконалення державної політики у цій сфері, координація зусиль законодавчої та виконавчої гілок влади, співпраця з українськими громадами, а також міждержавними інституціями усіх рівнів країн перебування українських емігрантів.
2. Важливою причиною масовості трудової міграції в Україні, появи ганебного явища національних сиріт і втрати національної ідентичності значної кількості трудових мігрантів, серед яких чільне місце займають транснаціональні (роз'єднані, розірвані) родини, є байдужість української держави до своїх співгромадян за рубезжем, нерозуміння важливості цього людського ресурсу в економічному, дипломатичному, іміджевому, інформаційному і культурному плані.
3. Удосконалення державної політики у сфері міграції вимагає підвищення рівня наукових досліджень у сфері міграції та створення якісного наукового підґрунтя для прийняття фахових і стратегічно виважених рішень.

**Рекомендації:**

1. Удосконалити адміністративну реформу у сфері управління міграціями. Сконцентрувати управлінські функції в одному органі виконавчої влади – Державній міграційній службі України.
2. Державну міграційну службу України перевести під юрисдикцію Кабінету міністрів України.
3. До головних функціональних напрямів діяльності Державної міграційної служби України віднести процеси сучасної трудової міграції українців (причини, наслідки, проблеми повернення і реінтеграції та ін.).
4. Удосконалити існуюче законодавство стосовно трудової міграції, яке через поспішність, нефаховість підготовки має багато хиб і утруднює їх імплементацію.
5. Розробити та прийняти Закон України «Про правовий статус працівників-мігрантів».

6. Налагодити системну взаємодію з організаціями українського зарубіжжя у питаннях культурного життя, української освіти і виховання у країнах перебування.
7. Запровадити на загальнодержавному рівні статистичний облік транснаціональних родин і їхніх дітей та створити державну програму підтримки таких родин з урахуванням, зокрема освітньо-культурних, соціально-психологічних, інформаційно-юридичних потреб.

#### **Література:**

1. На роздоріжжі. Аналітичні матеріали комплексного дослідження процесів української трудової міграції (країни Європейського Союзу та Російська Федерація) / За ред. Ігоря Маркова. – Львів, 2009. – С. 31.
2. Онищук Віталій. Національна міграція як індикатор соціальної трансформації // Новітня еміграція: проблеми соціального і національного сирітства: Збірник наукових статей і виступів за матеріалами круглих столів. – Львів: МІОК Національного університету «Львівська політехніка», 2010.– С. 22.
3. Ключковська Ірина, Гумницька Наталія. Сучасна українська еміграція та її виклики: соціальне та національне сирітство // Новітня еміграція: проблеми соціального і національного сирітства: Збірник наукових статей і виступів за матеріалами круглих столів. – Львів: МІОК Національного університету «Львівська політехніка», 2010. – С. – 9-11.
4. Лазебник С. Ю. Роман з діаспорою. Історія і сьогодення відносин. – К.: Істина, 2012. – 200 с.
5. Олена Пономарева. Діти, залишені позаду. Доступно з: [http// www.day.kiev.ua/ 319860](http://www.day.kiev.ua/319860).